

Tussen Rijn en Lek 1993 3 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9974>

15 oct 6965L

Joodse begraafplaatsen te Wijk bij Duurstede II ¹

Victor Brilleman*

In het decembernummer van dit tijdschrift uit 1992 kwam ondermeer de oudste joodse begraafplaats Langs de Wal te Wijk bij Duurstede aan de orde. Over deze begraafplaats, die tot 1829 in gebruik was, blijven de gegevens tot dusver schaars. In verband met de opheffing van de joodse gemeente te Wijk in 1923 werd een jaar later het eigendomsrecht van de oude begraafplaats overgeschreven op naam van de Nederlandsch Israëlitische Gemeente (NIG) Utrecht². Dit blijkt ondermeer uit oorlogscorrespondentie van 1944, die de burgemeester van Wijk voerde met Hans Werner Müller Lehning, 'commissaris voor niet commercieele Vereenigingen en Stichtingen te 's-Gravenhage'³. In deze briefwisseling verzocht NSB-burgemeester Van der Beke Callenfels de overdracht aan de burgerlijke gemeente van het kadastraal onder sectienummer B 792 beschreven perceel. Juridisch zou zo'n transactie in vredetijd niet mogelijk geweest zijn; het perceel was immers eigendom van de NIG Utrecht!

Het Wijkse verzoek om de begraafplaats de bestemming van **plantsoen** te geven werd gemotiveerd met frasen als: '...de oude begraafplaats had eigenlijk geen zin meer..... twee oude grafzerken met daarop niet-leesbare opschriften.....het gaf een verwaarloosde indruk....'⁴. Na toestemming van de commissaris werd de overname nog in hetzelfde jaar een feit. Waarschijnlijk heeft het einde van de oorlog helpen voorkomen, dat blijvende schade aan de begraafplaats werd aangericht.⁵

* Drs. R.V. Brilleman is historicus te Amsterdam

1. Het eerste artikel over joodse begraafplaatsen in Wijk bij Duurstede verscheen in *Tussen Rijn en Lek* 26 (1992) 4, p. 28-37.
2. Abusievelijk werd in het vorige artikel op blz.32 vermeld dat de oude begraafplaats in 1924 aan de burgerlijke gemeente Wijk bij Duurstede zou zijn verkocht. In 1935 stelde W. van Laar, afgevaardigde van de NIG Utrecht bij de Permanente Commissie tot Algemene Zaken (PC) een onderzoek in naar de mogelijkheid de joodse begraafplaatsen van Vianen en Wijk in eigendom van het NIK te verwerven. Het bestuur van de PC oordeelde in deze dat geen stappen zonder medeweten van het Kerkbestuur te Utrecht konden worden gedaan. Zie: *Verlag Handelingen PC tot Algemene Zaken NIK* juni 1935-juni 1936, p. 11-12, aanwezig op het Gemeente-archief te Amsterdam.
3. Gemeentearchief Wijk bij Duurstede (Arch. WbD.) 1852-1970, ongeïventariseerd.
4. *Ibidem*.
5. Briefwisseling 2 en 7 oktober 1958 tussen B & W van Wijk en ministerie van Financien, Commissariaat voor Oorlogsschade; Arch. WbD. 1852-1970, ongeïventariseerd.

Tussen 1946 en 1951 vond correspondentie plaats tussen B & W van Wijk bij Duurstede en de NIG Utrecht over het onderhoud van beide te Wijk aanwezige joodse begraafplaatsen. Uit deze brieven blijkt dat de burgerlijke gemeente bereid gevonden was tegen een jaarlijkse vergoeding van f. 50,- het onderhoud op zich te nemen. Met name de verzorging van de oudste joodse begraafplaats liet in die jaren te wensen over, getuige een brief van penningmeester K. Andriessse en secretaris J. van Gelder namens het Kerkbestuur der NIG Utrecht.⁶

Vandaag de dag zijn beide joodse begraafplaatsen aan de zorg van de gemeente Wijk bij Duurstede toevertrouwd. Officieel behoort de grond van de begraafplaats Langs de Wal nog steeds toe aan de NIG Utrecht. Een consulent van het Nederlandsch Israelitisch Kerkgenootschap (NIK) bezoekt jaarlijks de in ons land aanwezige joodse rustplaatsen en brengt rapport uit over de staat van onderhoud. Bij de laatste inspectie van beide Wijkse begraafplaatsen in juni 1993 werd de toestand bevredigend bevonden.

Nu er al enige malen gesproken is over beide begraafplaatsen, ligt het voor de hand de focus te richten op de tweede joodse rustplaats, die onderdeel uitmaakt van de Algemene begraafplaats.

Discussie over het begraven in of buiten de kerk.

Vanaf het midden van de 18de eeuw kwam de discussie los over het begraven in de kerkgebouwen. Abraham Perrenot promoveerde in 1748 op dit onderwerp. In zijn dissertatie nam hij stelling tegen het begraven in de kerk. Willem Anthonie Ockerse, predikant, pamfletten-schrijver en 'karakterkundige', woonde tussen 1784 en 1795 te Wijk bij Duurstede.⁷ In 1792 hield hij in de kerk van deze plaats een redevoering onder de titel: 'Het begraven der dooden buiten de kerk en stads poorten aangeprezen in eene leerrede, naar aanleiding van Ps. XXXIV. 21A'. Nog hetzelfde jaar liet Ockerse zijn rede te Utrecht drukken. Het werkje is tegenwoordig in diverse universiteitsbibliotheken in ons land ter inzage.

Voor het Wijkse publiek zette Ockerse de begraafgewoonten van Grieken, Romeinen en joden uiteen en legde ondermeer de standpunten uit van verlichte tijdgenoten. In zijn rede kwam ook de toestand in Amsterdam in 1655 ter sprake, een paar jaar na het woeden van de pest met voorbeelden van besmetting ontstaan door gebrek aan hygiëne rond het 'Cathuiser Kerkhof'. In Wijk werd - zoals elders in ons land en in Europa - het aanleggen van een begraafplaats

---

6. Brief dd 21-11-1950 van NIG Utrecht gericht aan de chef-opzichter der gemeente Wijk bij Duurstede, Arch. WbD. 1852-1970, ongeinventariseerd.

7. J. Stouten, *Willem Anthonie Ockerse (1760-1826) leven en werk*. Amsterdam/Maarssen 1982, p. 84-85.

buiten de stadspoorten onderwerp van discussie⁸.

Pas na de Franse Tijd werden er van overheidswege in Nederland nieuwe maatregelen uitgevaardigd met betrekking tot het begraven⁹. In de provincie Utrecht besloten Gedeputeerde Staten op 25 augustus 1827¹⁰, dat met ingang van 1 januari 1829 het begraven van lijken in kerken, kapellen en bedeplaatsen niet langer toegestaan was en dat in plaatsen met een inwonertal van meer dan duizend zielen een Algemene begraafplaats op een afstand van 35 of 40 el van de bebouwde kom diende te worden aangelegd¹¹. Voor Wijk bij Duurstede betekende dit de aanleg van een nieuwe, algemene begraafplaats aan de Steenstraat of Trekweg. Deze buiten de Veldpoort gelegen rustplaats werd op 1 januari 1829 in gebruik genomen.

De Algemene begraafplaats aan de Steenstraat

Op 3 oktober 1828 verkocht Frans Nicolaas van Bern, burgemeester van Zeist, als gemachtigde van de te Utrecht woonachtige Maria Anna van Goudoever, weduwe van rentmeester Ijsbrand de Kock, een stuk bouwland aan de Steenstraat van 77 roeden en dertien ellen aan de gemeente Wijk bij Duurstede.¹² De verkoopprijs bedroeg 1500 gulden. Eerder had de gemeente zonder succes aan Gedeputeerde Staten een subsidie van f. 1000,- à f. 1050,- ter financiering van 'eene algemeene begraafplaats' gevraagd.¹³ Daarop leende de te Wijk wonende loodgieter Willem Heijmeriks, een van de kerkmeesters van de Rooms-Katholieke gemeente, de burgerlijke gemeente een bedrag van duizend gulden.¹⁴

Het stuk land waarop de begraafplaats werd aangelegd was evenwel groter. Uit een passage voorafgaand aan het 'Reglement op de Algemeene Begraafplaats' uit 1828 zijn we geïnformeerd over de aankoop van nog een perceel land van 14 roeden en 75 ellen. Dit tweede stuk land werd nog voor het einde van 1828 door

-
8. Voor een cultureel- en mentaliteitshistorisch overzicht met betrekking tot de dood en het begraven in Europa: Ph. Ariès, *Western Attitudes towards Death*. The John Hopkins University Press, 1974. Met betrekking tot begraafplaatsen in de regio van het Kromme-Rijngebied verwijs ik naar het themanummer *Tussen Rijn en Lek* 26 (1992) nr. 4.
  9. H. Reinders, Begraven in het verleden in: *Tussen Rijn en Lek* 26 (1992) 4, p. 6.
  10. Provinciaal Blad no. 57.
  11. Arch. WbD. 1811-1851, no. 273. Zie ook: A. Hallema, De stichting van het Patriottenkerkhof te Kerk-Avezaat onder Tiel 1786-mei 1936. Bijdrage tot de kennis der Nederlandsche funeralia in: *Historia, Maandschrift voor Geschiedenis* (1936), p. 194-202.
  12. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 272, akte dd 3-10-1828.
  13. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 272. Brief dd 26-7-1827 van Gedeputeerde Staten van Utrecht aan B & W van Wijk bij Duurstede.
  14. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 112, obligatie dd 3-10-1828.

stadshoofdonderwijzer Gerhardus de l'Orme (zelf raadslid te Wijk van 1812-1816) aan de gemeente verkocht.¹⁵

Godschalk Hijmans en de joodse gemeente

Het is niet bekend hoe de 'kehilla' (joodse gemeente) van Wijk gereageerd heeft op de aanleg van een joods gedeelte op de Algemene begraafplaats. Maar met de ingebruikname van de grotere joodse begraafplaats mag worden aangenomen dat de oude daarmee als gesloten werd beschouwd. Van bezwaren bij de leden of bestuurders van de joodse gemeente inzake het begraven aan de Steenstraat is niets bekend. Op 4 september 1828 behoorden de leden van het Kerkbestuur der Israëlitische Gemeente tot de mede-ondertekenaars van het reglement op de Algemene begraafplaats.¹⁶

In een brief van 12 januari 1829 aan B & W van Wijk gericht bevestigde Godschalk Hijmans (1786-1859) in zijn functie als manhig-opzichter der Nederlandsch-Israëlitische Ringsynagoge (bestuurder van de joodse gemeente) de gesprekken, die de burgerlijke gemeente met de drie kerkbesturen had gevoerd. Uit de genoemde brief blijkt verder, dat de hoofdafdeling voor de Israëliten gelegen is 'agter die voor de Protestanten, bij het inkomen van het ijzeren hek, ter rechter zijde gelegen'. Gezien het feit dat Hijmans in zijn schrijven twee sleutels noemt, 'eene voor de hoofdingang tot de voorn. Algemene begraafplaats en den andre voor de hoofd afdeling voor de belijders der Israelitische godsdienst bestemd', mogen wij afleiden dat er een

De grafsteen van Godschalk Hijmans (no. 2). Foto auteur, 1991.

15. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 273.

16. Ibidem. Voor het Kerkbestuur tekenden G. Hijmans en J(acobus) Salomon. Een derde handtekening was helaas onleesbaar.

afgesloten toegangshek om de joodse begraafplaats moet hebben gestaan.¹⁷ Op 23-2-1834 - een dag na het overlijden van zijn moeder Roosje Godschalk Hijmans (1755-1834) - maakte Godschalk Hijmans als eerste van de mogelijkheid gebruik voor haar een graf te kopen voor de som van dertig gulden op de hoofdafdeling voor de Israëlitien.¹⁸ Op dit gedeelte zijn in totaal slechts vijf koopgraven bekend.

Indeling volgens de begraafregisters

Twee begraafregisters uit de 19e eeuw zijn bewaard gebleven: het 'Register van de graven op de Algemeene begraafplaats aan de Steenstraat 1829-1875'¹⁹ en het 'Suppletie register op de Algemeene begraafplaats der Stad Wijk bij Duurstede 1876'.²⁰ Samen geven de registers de volgende afdelingen van de begraafplaats weer:

- I Hoofdafdeling voor de Protestanten met de indeling: 1e vak: eigen of gekochte graven; 2e en 3e vak: huurgraven; 4e vak: a) graven voor onvermogenen en b) afgezonderd gedeelte.
- II Hoofdafdeling voor de Rooms-Katholieken, welke indeling nagenoeg met die van de protestanten overeenkomt. Alleen heet vak 4 b het ongewijde gedeelte.
- III Hoofdafdeling voor de Israëlitien met de indeling: 1e vak: eigen of gekochte graven; 2e vak: huurgraven; 3e vak: graven voor onvermogenen. In het suppletie-register van 1876 (bijgehouden tot mei 1888) zijn zowel het tweede en derde vak ruimten voor huurgraven geworden. Het 4e vak, bestemd voor

De grafsteen van Wendelina Hijmans (no. 6), Foto auteur, 1991.

17. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 272.
 18. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 274.
 19. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 275.
 20. Arch. WbD. 1852-1970, ongeïventariseerd.

de onvermogenen, blijkt over deze periode niet bijgehouden. Mogelijk is in dit vak in het geheel niet begraven.

De overledenen

Volgens de 'Rekening en verantwoording van ontvang en uitgave door Mr. Johannes Hermanus Noordbeek (1759-1835), wethouder en gedelegeerd ambtenaar voor den Burgelijken Stand der stad Wijk bij Duurstede ende Algemene begraafplaats .....', werden in 1829 74 personen begraven.²¹ Van hen waren 71 te Wijk overleden, 2 in Amerongen en 1 te Cothen. Onder deze overledenen bevonden zich twee joden: Manus van Bon, te Cothen overleden en Joseph van Aalten. Joseph, een zoon van Nehemia Jacobs van Aalten en Maria Donkervoort, was de eerste die op de nieuwe joodse begraafplaats ter aarde werd besteld.

Bezien we de beide begraafregisters, dan blijkt dat op de hoofdafdeling voor de Israëliten de volgende personen zijn begraven:

jaar	datum	naam	leeftijd	vak	kosten
1829	20-11	Joseph van Aalten	4 jaar	3	0,75 ²²
1829	1-12	Manus van Bon	70 jaar	3	nihil
1831	19-9	Joseph Abraham Polak	67 jaar	2	6,50
1831	21-9	Judith Jacobs Tobicx	58 jaar	2	6,50
1831	28-9	Jet van Aalten	4 jaar	3	0,75
1832	31-7	Abraham H(e)ijmans	7 mnd.	2	n.b. ²³
1833	2-12	Susanna Hijmans	15 jaar	2	6,50
1834	24-2	G Roosje Hijmans	78 jaar	1	n.b.
1834	17-6	Jacobus Salomon	2 jaar	2	n.b.
1835	22-5	Abigael Nathan	93 jaar	2	6,50
1835	14-12	Samuel Salomon	3 mnd.	2	4,-
1837	28- 8	Elisabeth Salomon	10 mnd.	2	6,-
1838	23-12	Marianna Goudsmit	13 jaar	2	10,-
1839	31- 1	Juda Mozes ²⁴	n.b.	3	n.b.
1840	26-12	Sara Koopmans	85 jaar	2	14,-
1840	6-6	? Salomons	n.b.	2	n.b.
1847	21-1	Mozes Zalm	10 jaar	3	6,-
1847	23-4	Jetje Drukkers	22 jaar	4	0,75
1847	11-6	Jetje Salomon	2 jaar	2	6,-
1848	14-3	Hendrik Hijmans	27 jaar	2	14,-
1849	14-8	Johanna Frijda	36 jaar	3	²⁵

21. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 277: 1829-1850.

22. Bij een bedrag van f. 0,75 werden alleen de kosten van de doodgraver in rekening gebracht.

23. n.b = niet bekend.

24. Niet te Wijk overleden.

25. Na 1848 zijn er geen verdere opgaven van de begraafkosten voorhanden.

1849	14-8	Judith Goudsmit	3 jaar	3
1849	14-8	Jannetje Goudsmit	6 jaar	3
1849	18-10	Rebecca Goudsmit	3 mnd.	3
1850	22-3	Debora Gans	n.b.	2
1852	10-5	Judith Mozes ²⁶	n.b.	3
1856	6-5	doodgeb. kind van J. Jacobson		2
1856	24-9	Judith v. Adelsbergen	n.b.	2
1858	31-8	doodgeb. dochter van Meijer v. Adelsbergen		2
1859	29-12	G Godschalk Hijmans	73 jaar	1
1862	3-9	Sophia Jacobson	5 mnd.	2
1863	16-9	Mozes Jacob Goudsmit	71 jaar	2
1864	20-1	Meijer Jacobson	5 dagen	2
1865	14-8	[G] Jacobus Salomon	75 jaar	2
1865	16-10	Johanna Salomon	64 jaar	2
1866	28-6	Catharina Jacobson	6 weken	2
1866	13-7	Hendrica Gans ²⁷	31 jaar	2
1866	13-7	Rosetta v.d. Meusen	3 mnd.	2
1867	9-4	G Claudina van Lissa	32 jaar	2
1867	6-12	Rosetta Salomon	2 mnd.	2
1868	26-4	Joseph Salomon	30 jaar	2
1868	18-5	Betje Salomon	1 1/2 dag	2
1868	26-2	Jonas Hartog Goudsmit	3 jaar	2
1869	12-11	Betje Jacobs	71 jaar	1
1870	23-8	Levi Hertog Frijda	28 dagen	2
1872	25-3	G Judik Salomon	84 jaar	2
1873	6-3	Leentje Frijda	3 mnd.	2
1874	8-7	Mozes Salom van Straten	8 mnd.	2
1875	16-4	Jozef Simons	84 jaar	2
1876	10-4	Jozef Salomon	1 maand	2
1876	25-5	Mej. Koch ²⁸	77 jaar	2
1880	26-4	Levi Frijda	4 mnd.	2
1881	10-1	Naatje van Saxen	77 jaar	3
1884	1-6	G Gijsbertha Hijmans	89 jaar	1
1884	1-6	Hartog Vorst ²⁹	n.b.	1
1886	31-10	Betje Schooning	40	3
1888	14-5	Anna de Vries	15	3

Van deze 57 overledenen ontbreken thans de grafstenen, behalve bij diegenen, voor wiens naam een 'G' (grafsteen) staat.

Uit een losse notitie dd. 30-7-1964 op het gemeentearchief in Wijk bij Duurstede

26. Niet te WbD. overleden.

27. Hendrica Gans is op dezelfde dag met haar dochtertje Rosetta van den Meusen begraven.

28. Mej. Koch = Bernardina Bacharach, geboren ± 1799 te Lippstadt in Pruisen, echtgenote van Isaac Koch en dochter van Perits Bacharach en Hanna Bacharach), overleden WbD. 24-5-1876 (akte 25-5-1876, no.33).

29. Zijn naam ontbreekt in de Overlijdensregisters van de Burgerlijke Stand WbD. 1881-1887.

aanwezig, bleek dat in dat jaar een voorman de grafsteen van Jacobus Salomon geboren 18-10-5550 (1790), overleden 12-8-5625 (1865) in gebroken toestand - vermoedelijk door ouderdom veroorzaakt - had aangetroffen. Deze zerk is inmiddels niet meer op de begraafplaats aanwezig. Wanneer en hoe de andere stenen verdwenen zijn, valt niet meer te achterhalen.

Kostenverdeling en doodgraversinstructies

De ambtenaar van de burgerlijke stand stelde jaarlijks voor de drie kerkelijke gezindten de totale kosten voor het begraven vast. De plaatselijke overheid nam hierbij de helft van alle begraafkosten voor de algemene begraafplaats voor haar rekening. De andere helft werd aan de drie kerkgenootschappen naar gebruikers-frequentie doorberekend. De joodse gemeente werd aldus voor nooit meer aangeslagen dan de helft van de begraafkosten, die voortvloeiden uit het overlijden van haar leden. Tussen 1831 en 1850 betaalde de joodse gemeente van Wijk een bedrag van ruim f. 45,- begraafkosten aan de ambtenaar³⁰. Daarnaast diende voor ieder lijk, dat op de afdeling der minvermogenden een laatste rustplaats kreeg, f 0,75 aan de doodgraver te worden afgestaan, dit volgens de instructie voor de doodgravers op de Algemene begraafplaats uit 1828³¹.

Artikel 7 van deze instructie luidt:

'De Doodgravers zullen te samen het volgende loon voor begrafenissen van overledenen genieten.

Voor iedere begraafing in het 1e vak der Protestanten, Rooms-Katholieken en Israëlitenv.....f 3,-

Voor iedere begraafing in het 2e vak der voormeld..f 2,50

En voor iedere begraafing in het derde vak der Protestanten en Rooms-Katholieken.....f 2,-

Echter zal het loon voor kinderen, beneden de zes jaren oud, slechts de helft van het bovenstaande bedragen. Voor begravingen in de vakken voor Onvermogen-den zullen de Doodgravers voor ieder lijk, zonder onderscheid van ouderdom, vijf en zeventig cents genieten, welke hun door den ambtenaar der Burgerlijken Stand zullen worden uitbetaald. De begravingen van Onvermogen-den zullen door de Doodgravers niet mogen worden verrigt, dan nadat hun van dit onvermogen zal gebleken zijn door een certificaat, afgegeven door den Burgemeester dezer stad...'

---

30. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 277.

31. Arch. WbD. 1811-1851, nr. 279.

Ontbrekend in de begraafregisters

Hoewel akten van hun overlijden bij de Burgerlijke Stand van Wijk zijn opgemaakt, komen de namen van onderstaande tien joodse personen *niet* in het begraafregister van de Algemene begraafplaats van Wijk bij Duurstede voor:

1. Elisabeth Salomon * $\pm$ 1840 WbD., † 5-6-1842 (akte 6-6-1842, no. 30), dochter van Catharina Frankenhuizen en Jacobus Salomon.
2. Hendrina Muller * $\pm$ 1839 te Groningen, † WbD. 30-7-1842 (akte 1-8-1842, no. 38), dochter van Mozes Muller en Betje de Leeuw.
3. Jonas Goudsmit * WbD. 1842, † WbD. 28-1-1843 (akte 30-1-1843, no. 9), zoon van Mozes Jacob Goudsmit, vleeschhouwer en Johanna Salomon.
4. Alida Salomon * WbD. 1844, † WbD. 16-4-1846 (akte 16-4-1846, no. 16), dochter van Catharina Frankenhuizen en Jacobus Salomon.
5. Adriana Salm * n.b. $\pm$ 1824, † WbD. 30-12-1846 (akte 30-12-1846, no. 69), dochter van Izaak Salm (overleden) en Roosje Salomon, koopvrouw.
6. Elizabeth Roos * WbD. $\pm$ 1791, † Rotterdam 27-10-1849, echtgenote van Joseph Simons, dochter van Hartog Mozes Roos en Engeltje Wolf.
7. Jacob Mozes Goudsmit * WbD. $\pm$ 1819, † 30-10-1849 te Utrecht (extract uit Register van Overlijden Utrecht 27-10-1849, akte overgenomen te WbD. 23-3-1850, no. 15), vleeschhouwer en weduwnaar van Johanna Frijda, zoon van Mozes Goudsmit en Johanna Salomon.
8. Eva van Adelsbergen * WbD. 1857, † WbD. 22-10-1857 (akte 23-10-1857, no. 61), dochter van Hartog van Adelsbergen, vleeschhouwer en Daatje van Adelsbergen.
9. Juda Mozes Simons * Amsterdam $\pm$ 1779, † WbD.3-1-1859 (akte 4-1-1859, no. 2) koopman en echtgenoot van Judic Salomons, zoon van Mozes Josef Simons en Kaatje Simon Franfoort. Zijn zoon [P] Jacob Jacobson, schilder [volgens akte] en Johannes Philippens de Ronde, arbeider doen aangifte van overlijden.
10. Jansje Blok * $\pm$ 1851 te Meerkerk (ZH), † 20-6-1870 te Meerkerk (Z-H), (extract uit Register van Overlijden Meerkerk 7-10-1849, akte overgenomen te WbD. 8-7-1870, no. 46), echtgenote van Samuel Salomon, koopman, dochter van Hijman Mozes Blok, koopman en Rebekka van Praag-Sigaar.

Het ontbreken van deze namen kan slechts op twee zaken duiden:

- A) Het begraafregister is onvolledig, maar de personen zijn wel degelijk te Wijk begraven.
- B) Deze personen zijn niet in het register opgenomen, omdat ze elders begraven zijn.³²

Ná 1888 overleden onder andere te Wijk bij Duurstede:

1. Rebecca Frijda * $\pm$ 1808 te Veenendaal, † WbD. 27-2-1894 (akte 29-1-1894, no. 10), ongehuwd dochter van Hartog Frijda en Esther van Crefeld. Hartog Levi Frijda, koopman en neef van de overledene en Cornelis Albertus Groen, ambtenaar ter secretarie doen aangifte. Mogelijk is zij te Veenendaal begraven.

---

32. Ook het boek van J. Becker, *Besneden en begraven..... Vijf eeuwen joden in Tiel en het Gelders rivierengebied*, Tiel 1992 kon hierover geen uitsluitsel geven.

2. Joseph de Vries * 22-3-1904 WbD., † WbD. 23-3-1904 (akte 24-4-1904, no. 15), zoon van Eduard de Vries, koopman en Esther Menassen. Joseph Abraham de Vries, winkelier en grootvader van Joseph en Cornelis Albertus Groen, ambtenaar ter secretarie doen aangifte.
3. Salomon Jacobs * 27-10-1824 WbD., † WbD. 12-1-1905, (akte 12-1-1905, no. 9), zonder beroep, weduwnaar van Dirkje Vermeulen, Antje van Wijk, Elizabeth van Alphen en Maria van Zetten. Salomon Jacobs was de zoon van Nehemia Jacobs (van Aalten) en Maria Donkervoort. Hij was overgegaan tot de NH-kerk, zodat we er zeker van kunnen zijn, dat hij niet op de joodse begraafplaats ligt begraven. Cornelis Johannes van Ingen, lijkbezorger en Cornelis Boonzaaijer, chef eener sigarenfabriek doen aangifte.

Vanaf mei 1888 is het Suppletie-register van de Algemene Begraafplaats voor de joodse afdeling niet verder bijgehouden. Voor zover thans bekend zijn geen latere begraafregisters bewaard gebleven. De enige bron die ons daarom rest is het kijken naar de nog aanwezige grafstenen op de begraafplaats.

Van de 15 zerken dateren er negen uit de periode ná 1888.

Huidige indeling van de joodse begraafplaats

Onderstaande schematische indeling van het joodse gedeelte van de Algemene begraafplaats aan de Steenstraat geeft globaal de ligging weer van de nog aanwezige grafstenen.

*De grafsteen van Joseph de Vries (no. 10).
Foto auteur, 1991.*

		5	6												
					7	8									
		4													14
															13
															15
								9	10	11	12				
1	2	3													

Vertalingen en aanvullingen

Hierna volgt zowel de vertaling van de Hebreeuwse tekst (afgekort: HV)³³ alsmede de Nederlandse tekst (afgekort: NT) zoals die op de zerken staan.

Beide teksten zijn telkens aangevuld met informatie, verkregen uit akten van overlijden en gegevens, die uit andere bronnen zijn vergaard (afgekort: AV = aanvulling).

De oudste steen (no. 1) dateert uit 1834, de jongste (no. 9) is de omgevallen steen uit 1918. De nummering in bovenstaande schematische indeling correspondeert met de onderstaande nummers.

- (HV): En het stof keert weer tot de aarde zoals het is / en de geest keert terug tot God die haar gaf / hier ligt / de edele vrouw Roosie dochter van de heer / Getschlik Schwelm moge hij rusten in het paradijs / de vrouw van de heer Chaim Schwelm moge zijn ziel gebonden zijn in de bundel des levens / zij ging naar de hemel / op de heilige sjabbat 13 Adar I / en werd ten grave gedragen op de maandag 15e er op / 5594 van de schepping / [+ een niet opgehelderde afkorting]

(NT): Het stoffelijke keert in de aarde / en de ziel keert tot God Pred. 12:7 / hier rust / de edele Roosie / Godschalk Hymans / weduwe Hyman Hymans / obiit 13 Adar Rison 5594 / (22 feb. 1834) / haar stoffelijk deel eindigde / toen zy 78 jaren bereikt had / zalig rust zy tot de wederherleving.

[obiit: hij/ zij is gestorven (Latijn); deze term is vrij ongebruikelijk op een joodse begraafplaats].

(AV): Roosje Hijmans: * te Rhenen 1755, † WbD. 22-2-1834 (akte 23-2-1834, no. 18), dochter van: Godschalk Hijmans (* 1730 Veenendaal, koopman te Rhenen en aldaar † 17-2-1784, begraven te Wageningen) en Belia Gotfried († 1758). Godschalk Hijmans, koopman in manufacturen (zoon van Roosje) en bode Gijsbert van Waveren doen aangifte van overlijden.

33. De auteur is Drs. Jelka Kröger, hebraïca te Amsterdam zeer erkentelijk voor haar hulp bij de vertaling van de Hebreeuwse grafteksten van de beide joodse begraafplaatsen te Wijk bij Duurstede. Door de auteur zijn een paar wijzigingen bij de vertaling aangebracht; bij hem berust dan ook de eindverantwoording.

2. (HV): Hier ligt verborgen / de ongehuwde man / de heer Eliakum Getschlik / die geboren is uit Roosie / hij is overleden op woensdag 2 Tewet en begraven op de vrijdag er op (de dag van de vooravond van sjabbat) / 620 volgens de verkorte jaartelling.
(NT): Hier rust Godschalk Hijmans / overleden 28 december 1859 / in den ouderdom van 73 jaren.
(AV): Godschalk Hijmans: * te Alkmaar 1786, † WbD. 28-12-1859 (akte 28-12-1859, no. 73), zoon van Roosje Hijmans (zie no.1) en Hijman Hijmans (* Tiel 28-9-1756, † waarschijnlijk Tiel 1793). Willem Abraham Adriaan Huygens, secretaris en Isaac Godschalk Hijmans, koopman en neef van Godschalk doen aangifte van overlijden.
3. (HV): Hier is begraven / de ongehuwde mevrouw namelijk / de dochter van de weledele heer Chaim Hijmans / en de naam van de moeder was Reische / ze is gestorven op 90-jarige leeftijd / de nacht van de eerste dag van Sjawoeoth³⁴ / en ze is begraven op Esro Hag 8 Siwan / 644 volgens de verkorte jaartelling / moge haar ziel gebonden zijn in de bundel des levens.
(NT): Hier rust mejufvrouw / Gijsbertha Hijmans / dochter van Hijman en Roosje Godschalk Hijmans / geboren 10 december 1794 / overleden 29 mei 1884.
(AV): Gijsbertha Hijmans: * WbD. 10-12-1794, † WbD. 29-5-1884 (akte 30-5-1884, no. 33.) Joseph Abraham de Vries, winkelier en Hartog Vorst, grondeigenaar en neef van de overledene doen aangifte van overlijden.
4. (HV): Hier ligt verborgen / een aanzienlijke en lieflijke vrouw / mevrouw Klaerche Lissa / de vrouw van de heer Jitschak / Hijmans / ze is geboren 15 Tammoez 594 volgens de verkorte jaartelling / en is gestorven op 2 Nissan 627 volgens de verkorte jaartelling / moge haar ziel gebonden zijn in de bundel des levens.
(NT): Claudina van Lissa / echtgenoot van I.G. Hijmans / geboren 22 juli 5594 / overleden 7 april 5627.
(AV): Claudina van Lissa: * Middelburg 22-7-1834, † WbD. 7-4-1867 (akte 8-4-1867, no. 25). Zij was de dochter van Victor van Lissa, heel- en verloskundige te Middelburg en van Carolina Lansberg. Jan Jozef Alexander Verbeek, apotheker en Anthonius Sarus Cornelius Marianus van Waveren, klerk ter secretarie doen aangifte van overlijden.
5. (HV): Hier ligt begraven Jitschak Godschalk / Hijmans geboren op dinsdag / 5 Kislew 583 en hij is overleden / op 17 Sjewat 653 volgens de verkorte jaartelling.
(NT): Hier rust Izaak Godschalk Hijmans / geboren 19 november 1822 / overleden 3 februari 1893.
(AV): Izaak Godschalk Hijmans: * WbD. 19-11-1822, en † 3-2-1893 te WbD. (akte 3-2-1893, no. 7), zoon van Godschalk Isaac Hijmans (* 30-4-1787 te Rhenen, † te Amsterdam 15-12-1861) en Betje Hijmans, zie no. 8). Willem van der Hoeven, gemeentegeneesheer en Cornelis Albertus Groen, ambtenaar ter secretarie doen aangifte van overlijden.
Na het vroegtijdig overlijden van Claudina (zie 4.) hertrouwde Izaak te Middelburg met haar jongere zuster: Eveline Rosette van Lissa (* 17-11-1845 te Middelburg, † 's-Gravenhage 6-8-1915).
-
34. Sjawoeet of Wekenfeest, feest gevierd ter herinnering aan de Wetgeving op de Berg Sinai. Bovendien is het een landbouwfeest dat het begin van de zomeroogst in Israël gedenkt. Het heet ook Chag Habikkoeriem: Feest van het Offer van de Eerstelingen.

6. (HV): Hier ligt verborgen / [H]Ganna Hijmans / dochter van Getschlik Ietsek / en de naam van haar moeder was Bilah / ze is gestorven op zondag 2 Ijar 658 volgens de verkorte jaartelling / moge haar ziel gebonden zijn in de bundel des levens.

(NT): Hier rust / het stoffelijk overschot van mejuffrouw / Wendelina Hijmans / geboren 6 februari 1813 / overleden te Wijk bij Duurstede / 24 april 1898 / Z.R.H.A. [= Zalig Rust Hare Asse]

(AV): Wendelina Hijmans: * te Gorinchem 6-2-1813, † WbD. 24-4-1898 (akte 25-4-1898, no. 35). Zij was de ongehuwde dochter van Godschalk Isaac Hijmans en Betje Hijmans, zie no's. 5 en 8). Joseph Abraham de Vries, winkelier en Cornelis Albertus Groen, ambtenaar ter secretarie doen aangifte van overlijden.

De grafsteen van Betje Hijmans (no. 8).

Foto auteur, 1991.

7. (HV): Hier ligt verborgen / een goede en rechtschapen vrouw / mevrouw Gitele dochter van Josef / de weduwe van de heer / Jitschak Jacobson / zij ging uit tot het eeuwige leven op de heilige sjabbat / 13 Adar II ³⁵ en werd begraven / op de maandag de 15e daarop 632 van de verkorte jaartelling / moge haar ziel gebonden zijn in de bundel des levens.

(NT): Hier rust / Judith Salomons / Wed. I. Jacobson / overl. 23 maart 5632.

(AV): Judith Salomons: * ± 1788 te Haaksbergen, † Wbd. 23-3-1872 (akte 23-3-1872, no. 26), dochter van Joseph Salomon en Sara Koopman. Judith was weduwe van zowel Isaïc Jacobson als later van Juda Moses Simons.

Arend Groen, cipier en Thomas Bijdebeeke, gemeenteveldwachter doen aangifte van overlijden.

8. (HV): Hier ligt verborgen / Bilah wed. van Getschlik / Hijmans / dochter van Chaim Hijmans / en de naam van haar moeder van Reische / ze is gestorven op de tweede nieuwe maandsdag Adar II ³⁶ 635 [foutieve datum: hier had moeten staan 7 Av 635] van de verkorte jaartelling / moge haar ziel gebonden zijn in de bundel des levens.

(NT): Hier rust / het stoffelijk overschot / van Betje Hijmans, / geb. Hijmans, / geboren 25

35. Aan de joodse kalender wordt in een schrikkeljaar een dertiende maand toegevoegd. Er zijn dan twee maanden met de naam Adar: Adar I en Adar II. Poeriem of Loten-feest (14 Adar) valt tijdens een schrikkeljaar in Adar II. Adar 'valt' in de maanden februari-maart.

36. Zie de vorige noot.

maart 1790 / overleden 8 augustus 1875. / Z.R.H.A.

(AV): Elisabeth Hijmans: * 25-3-1790 WbD., † WbD. 8-8-1875 (akte 9-8-1875, no. 54), dochter van Roosje Godschalk Hijmans (zie no. 1) en Hijman Hijmans (zie no. 2)

Jacob Jacobson, huisschilder en Thomas Bijdebeeke, gemeenteveldwachter doen aangifte van overlijden.

9. (HV): Vanwege de slechte staat van deze grafsteen - omgevallen, gebroken en bemost - is dit deel van de tekst niet leesbaar.
(NT): [gedeeltelijk leesbaar] Hier r[ust] / [Sa]ra de Vries / [geb.] De Roo[1] / [overleden] 3 Ijar / 1[5?] april 5678 / [in den oude]rdom van 81 jaar.
(AV): Sara de Rooij: * ± 1837 te Utrecht, † Utrecht 15-4-1918 (akten: Utrecht d.d. 20-4-1918 en WbD 22-4-1918, no. 17, laatste is uittreksel uit Register der Acten van Overlijden der Gemeente Utrecht), dochter van Eliazar Hijman de Rooij en van Sara Libman Levij Wijnberg. Bij haar overlijden was Sara de Rooij weduwe van Joseph Abraham de Vries (zie 10).
10. (HV): Hier ligt begraven / de weledelgestrenge heer / die de weg der volmaakten bewandelde / de heer Josef zoon van de heer Abraham / hij was vele jaren / hoofd van de gemeenschap hier in onze gemeente / en de naam van zijn moeder was Rivka / hij is gestorven op 2 Marchesjwan / 676 van de verkorte jaartelling / moge zijn ziel gebonden zijn in de bundel des levens.
(NT): Hier rust / Jozeph de Vries / overleden 2 Marchesjwan 5676 / 10 oktober / in den ouderdom van 78 jaar.
(AV): Joseph de Vries: * 24-2-1837 te Amersfoort, † WbD. 10-10-1915 (akte 11-10-1915, no. 38), winkelier te WbD. en echtgenoot van Sara de Rooij (zie no. 9), zoon van Abraham Levie de Vries en Rebecca Swelheim. Hartog de Vries, koopman te Amsterdam en zoon van Joseph en Ellis Cornelis Jan Willem van Bekkum, ambtenaar ter secretarie doen aangifte van overlijden.³⁷
11. (HV): Hier ligt verborgen / Jente weduwe van Jona / van Straten / die geboren is uit (de vrouw) Brendele / moge haar ziel gebonden zijn in de bundel des levens.
(NT): Jenneke van der Sluijs / Wed. Jonas van Straten / geb: 19 Adar 5597 / 24 februari 1837 / overl: 21 Adar 5674 / 18 maart 1914.
(AV): Jenneke van der Sluijs: * 24-2-1837 te Driel, † WbD. 18-3-1914 (akte 19-3-1914, no. 16), weduwe van Jonas Salomon van Straten (zie 12), en dochter van Mozes van der Sluijs en Elisabeth Godschalk. Joseph Abraham de Vries (zie 10), winkelier en Frans van Bekkum, gemeentebede doen aangifte van overlijden.
12. (HV): Hier ligt begraven / Jona zoon van Jitschak / van Straten / die geboren is uit (de vrouw) Michele / moge zijn ziel gebonden zijn in de bundel des levens.
(NT): Jonas Salomon van Straten, / Geb: 10 Tammoez 5596 / 25 juni 1836 / Overl: 23 Ijar 5669 / 14 mei 1909.
(AV): Jonas Salomon van Straten: * te Beesd 25-6-1836, † WbD. 14-5-1909 (akte 14-5-1909, no. 31), echtgenoot van Jenneke van der Sluis (zie no. 11), zoon van Salomon Mozes van Straten en Mijntje van Blijdestein. Joseph Abraham de Vries (zie 10), winkelier en Ellis Cornelis Jan Willem

---

37. Naar aanleiding van zijn overlijden verschenen artikelen in zowel het Nieuw Israelietisch Weekblad (NIW 15-10-1915, p. 5-6) als in het Centraal Blad voor Israelieten in Nederland (CB 15-10-1915, p. 3.)

van Bakkum, ambtenaar ter secretarie doen aangifte van overlijden.

13. (HV): Hier ligt begraven / een vroom en rechtvaardig man / Natan zoon van Josef / en de naam van de moeder was .....[onleesbaar] / hij is gestorven op woensdag 3 Adar / 652 / moge zijn ziel gebonden zijn in de bundel des levens.
(NT): Hier rust / Nathan Engelsman, / Geb: 19 Sjewat 5620 / Overl. 3 Adar 5652.
(AV): Nathan Engelsman: * 12-2-1860 te Kockengen, † 2-3-1892 te WbD. (akte 2-3-1892, no. 16), echtgenoot van Judith Frijda en zoon van de in Woerden wonende winkelier Jozef Nathan Engelsman en Schoontje Hartog Bakker. Joseph Abraham de Vries (zie 10), winkelier en Johannes Bos, gemeenteveldwachter doen aangifte van overlijden.

14. (HV): Hier ligt begraven / een volmaakt en rechtschapen man godvrezend / Samuel zoon van de heer Jitschak haCohen / hij is gestorven op maandag de vooravond van Pesach / en hij is begraven op ....dag ....Pesach / in het jaar 652 van de verkorte jaartelling / moge zijn ziel gebonden zijn in de bundel des levens.
(NT): Hier rust / Samuel Cohen / geboren te Veenendaal / overleden den 11 april 1892 / in de ouderdom van 64 jaren / te Wijk bij Duurstede.

De grafsteen van Hartog Levie Frijda (no. 15). Foto auteur, 1991.

- (AV): Samuel Cohen: * ± 1828 Veenendaal (U), † WbD. 11-4-1892 (akte 11-4-1892, no. 23), ongehuwde zoon van Izaäk Machiel Cohen en Joosje Cohen. Hartog Levie Frijda (zie 15), neef van de overledene en Joseph Abraham de Vries (zie 10), beiden winkeliers doen aangifte van overlijden. Op de grafsteen van Samuel Cohen ³⁸ bevinden zich zegende handen met gespreide vingers. Zij vormen het symbool van de hogepriester, de cohén. De afstammelingen van deze tempelpriesters, de Kohaniem (Hebreeuwse meervoudsvorm van Cohen) spreken in de synagoge de priesterzegen uit, naar een tekst uit Numeri 6: 24-26.
15. (HV): Een goede naam is beter dan goede olie (Pred. 7:1) / hier ligt begraven / een volmaakt en rechtvaardig en godvrezend man / de heer Zwi / de zoon van de heer Jehud' Frijda / en de naam van zijn moeder was Lea / hij is overleden op de heilige Sjabbat 27 Sjewat / 661 volgens de verkorte telling / moge zijn ziel gebonden zijn in de bundel des levens.

38. Zie detailfoto van de grafsteen in: *Tussen Rijn en Lek* 26 (1992) 4, p. 37.

(NT): Hier rust / Hartog Levie / Frijda / [tekst door klimop overwoekerd] [overl:] 27 Schwewat 5661 / 16 februari / H.R.I.V. [= Hij ruste in vrede]

(AV): Hertog Levie Frijda, * ± 1841 te Veenendaal, † WbD. 16-2-1901 (akte 16-2-1901, no. 7), koopman, echtgenoot van Esther Rosenbach, zoon van Levi Frijda en Leentje Cohen. Joseph Abraham de Vries (zie 10), winkelier en Daniël Frederik Johannes van Walsem, gemeentesecretaris doen aangifte van overlijden.

Na 1918 zijn er in Wijk bij Duurstede geen joodse begrafenisstenen meer bekend. Het aantal leden van de joodse gemeente was in de voorgaande jaren al sterk teruggelopen. De opheffing van de joodse gemeente te Wijk bij Duurstede in 1923 betekende tevens dat er niet langer van de begraafplaats aan de Steenstraat gebruik werd gemaakt. De zeventien overgebleven stenen op de begraafplaatsen aan de Steenstraat en Langs de Wal vormen heden ten dage versteende getuigen van een 70 jaar geleden verdwenen joodse gemeenschap. Helaas dienen we te constateren dat de kwaliteit van de meeste zerken de laatste jaren sterk achteruit is gegaan.

Oude rivierlopen rond het Fort te Vechten.

Henk Berendsen en Simon Wynia*

Oud onderzoek

In de jaren 1867-1870 werden op de Houtense vlakte bij Vechten ingrijpende bouwwerkzaamheden uitgevoerd. Het Nederlandse leger liet daar een fort aanleggen als onderdeel van de 'Nieuwe Hollandse Waterlinie', in dit geval ter bescherming van de stad Utrecht.

Het terrein 'De Burg' bij het dorp Vechten was allang bekend als vindplaats van Romeinse oudheden. Men vermoedde dat de Romeinen hier in het begin van onze jaartelling een 'sterkte' hadden aangelegd ter beteugeling van de Friezen. Ongeveer een jaar na de aanvang van de bouwwerkzaamheden sloeg het Rijksmuseum van Oudheden alarm: er gaat van alles verloren, valt er niet wat aan te doen. Veel ministerieel heen en weer geschrijf had tenslotte tot resultaat dat de kapitein der Genie G.Z.P. Marcella te Vechten belast werd met het toezicht op de oudheden. Resultaat: scheepsladingen vondsten werden naar Leiden getransporteerd, alles keurig voorzien van lijsten waarop aantallen en soort vermeld staan. Afsluitend stuurde Marcella nog een situatieplan van het onderzochte terrein (Fig. 1). Daarbij vermeldde hij een opgegraven 'riviertak' en een 'overtogt' (brug). Marcella kon een en ander niet verklaren: de opgegraven 'rivier' (herkend aan 'lagen vrij grove grint') was 3 à 4 maal zo breed als de bestaande Kromme Rijn, en zijn bodem lag circa 0,5 m *hoger* dan deze rivier ter hoogte van Vechten. Naar de beschreven 'brug' liep geen weg, hetgeen Marcella vreemd vond: "Zou het dan ook niet kunnen zijn, dat de rivier reeds niet meer bestond in den tijd van de Romeinen".

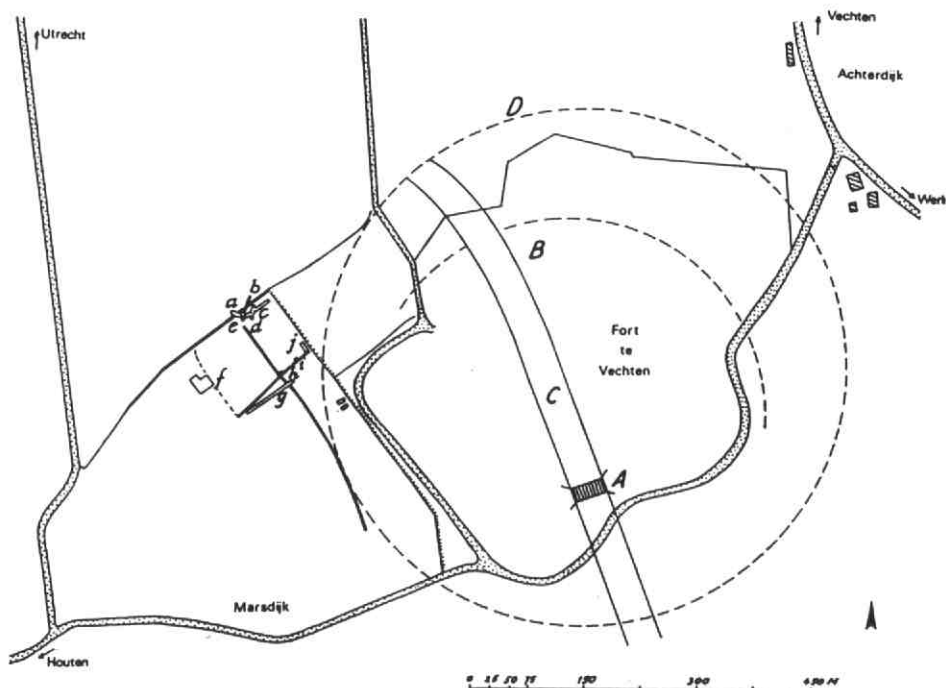
Het zou tot in de jaren twintig van deze eeuw duren eer er enig inzicht kwam in de inrichting van het terrein in de Romeinse tijd. Het zou te ver voeren dit hier allemaal te verhalen: op De Burg heeft een aantal Romeinse forten gelegen, daterend van de eerste eeuw na Christus tot laat in de derde eeuw¹.

* Dr. H.J.A. Berendsen, fysisch-geograaf, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Heidelberglaan 2, 3508 TC Utrecht.

Drs. S.L. Wynia, archeoloog, Archeologisch Instituut Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

---

1. Polak en Wynia (1991).

A = brug	a = schip	f = paalwerk
B = grafstenen	b = goot	g = grindweg
C = bedding	c = tufstenen weg	h = vloer van spaanders
D = kring waarbinnen gegraven is bij het bouwen van het huidige fort	d = duiker	i = put
	e = put	j = muurwerk

Ten oosten van deze forten zijn ook veel sporen aangetroffen, die als haven, kaden, aanlegsteigers, maar ook wel als caissons, gebruikt bij landaanwinning, verklaard zijn.

Nog weer oostelijker zouden dan sporen van de bij een Romeins fort horende burgerlijke nederzetting aangetroffen zijn. Veel is hier nog onzeker, en zal dat voorlopig ook wel zo blijven: alleen grootschalig onderzoek zou hier wellicht uitkomst kunnen brengen.

Recent onderzoek

Een van de problemen die de rivier van Marcella opwerpt is, dat hij dwars door de, ten oosten van het fort, aangetroffen sporen loopt. Het lijkt onlogisch dat de Romeinen hun burgerlijke nederzetting aan weerszijden van een riviertak zouden hebben aangelegd. Een brug zou dan, zo niet noodzakelijk, toch wel erg praktisch zijn. De brug van Marcella? Waarschijnlijk niet: die kan het beste verklaard worden als één van de - later ook op het terrein aangetroffen - boven al vermelde, caissons.

Blijft de rivier. Om hierover wat meer zekerheid te verkrijgen werd de hulp ingeroepen van Utrechtse fysisch-geografen, die het gebied reeds eerder gedetailleerd in kaart hadden gebracht met behulp van boringen.²

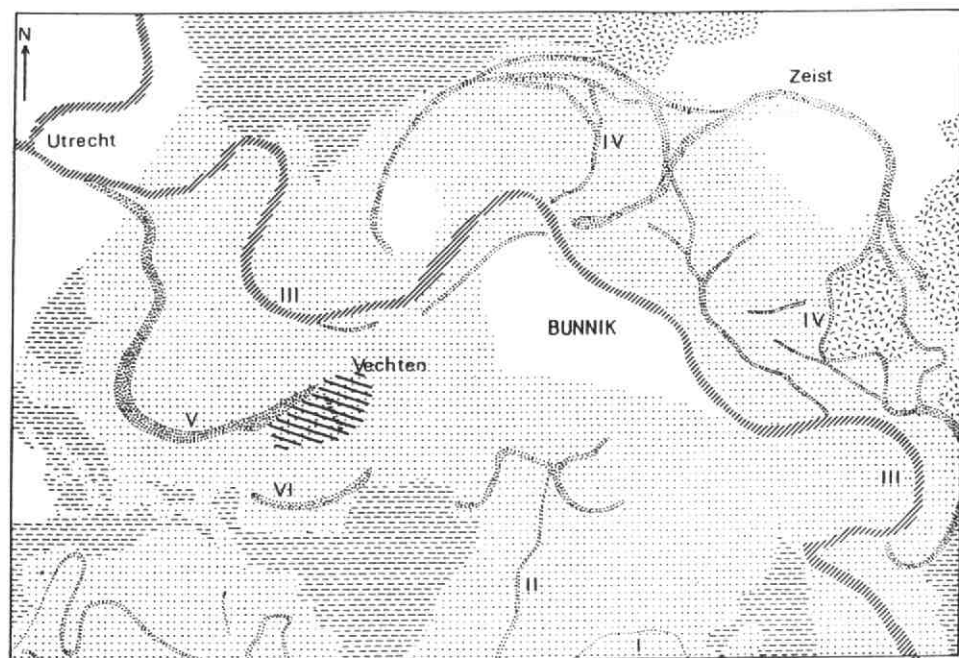
Dank zij de welwillende medewerking van het Ministerie van Defensie hebben twee studenten (W.J. de Vries en W.K. van Zijverden) in de zomer van 1991 een onderzoek met behulp van handboor-apparatuur kunnen verrichten naar de loop van de vroegere rivierarm. Vrijwel tegelijkertijd werden (in verband met de aanleg van een nieuw tankstation langs de snelweg Utrecht-Arnhem) ten oosten van de Achterdijk enkele sleuven gegraven door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, onder leiding van Drs. W.J. van Tent. Hoewel de opgravingen ten oosten van de Achterdijk weinig archeologische vondsten opleverden, vormden zij een welkome bron van informatie voor het onderzoek naar de ontwikkeling van de rivierlopen rond het Fort te Vechten.

C-14 dateringen

Fig. 2 geeft een overzicht van de bekende rivierlopen rond het Fort te Vechten (gebaseerd op de geomorfogenetische kaart 1: 25.000 van Berendsen, 1982). De restgeulen die op het kaartje staan aangegeven zijn overblijfselen van vroegere rivierbeddingen, uit de tijd vóór de bedijking, toen de rivieren hun loop nog vrij konden verleggen. In enkele restgeulen zijn C-14 dateringen verricht aan de onderkant van de (humeuze of venige) opvulling van de geulen. Dergelijke 'restgeul'-dateringen leveren een jaartal op, met een zekere foutenmarge (een statistische onzekerheid in de datering). Belangrijker dan de foutenmarge is echter de betekenis, die aan de dateringen moet (of mag) worden gehecht. De bovengenoemde restgeuldateringen geven het begintijdstip aan waarop de rivierbedding begon te verlanden (dichtgroeien met veen); eventueel kwam er bij hoog water nog wat klei tot bezinken. De dateringen geven dus de eindfase van de rivier

---

2. Berendsen (1982).

1 = restgeulen	I = Werkhovense restgeul
2 = Kromme Rijn	II = Houtense restgeul
3 = stroomruggen	III = Kromme Rijn restgeul
4 = komafzettingen	IV = Zeister restgeul
5 = Pleistocene afzettingen	V = Oudwulverbroeker restgeul
6 = geomorfogenese onbekend	VI = onbekende restgeul
7 = ligging van de (Romeinse) forten.	

aan: er stroomde op dat moment eigenlijk geen water meer door de bedding. Wel was er nog een laagte in het terrein aanwezig, waarin water bleef staan. Schepen met een diepgang van minder dan 1 meter konden in dergelijke restgeulen waarschijnlijk nog wel varen.

De ouderdom van enkele rivierlopen op het kaartje is nauwkeurig bekend: de restgeul van de Houtense stroomrug (II) bijvoorbeeld is gedateerd op 2680 ± 50 BP (BP = Before Present, = vóór 1950). Op dezelfde manier is de restgeul van de 'Zeister Rijn' (IV) bepaald op 1655 ± 25 BP, en die van de Oudwulverbroeker stroomrug (V) op 1915 ± 50 BP. De Zeister Rijn en de bedding van de Oudwul-

verbroeker stroomrug zaten oorspronkelijk (juist vóór en mogelijk ook nog tijdens de Romeinse tijd) waarschijnlijk aan elkaar vast. Later (waarschijnlijk gedurende of kort na de Romeinse tijd) heeft de huidige Kromme Rijn (III) de stroomgordel versneden; daarbij werd de huidige bedding gevormd, die de Zeister Rijn en de Oudwulverbroeker stroomrug ten noorden van Vechten doorsnijdt.

Restgeul VI

Ten zuiden van het Fort te Vechten staat in Fig. 2 nog een restgeul aangegeven (VI). Deze restgeul is nader onderzocht, onder andere door het leggen van enkele dwarsprofielen over de restgeul.

In de eerste plaats bleek uit dit onderzoek, dat restgeul VI verbonden kan worden met een restgeul die in NW-ZO richting dwars door het fort loopt (de 'bedding' van Marcella). Uit de dwarsprofielen blijkt, dat de diepte van de restgeul varieert van 2,5 m in het noorden tot meer dan 6 m in het zuiden, waar de restgeul een O-W richting heeft. Onder de diepte van de restgeul wordt verstaan: het hoogteverschil tussen het zand op de zogenaamde kronkelwaard³ aan de binnenbocht, en de zandige beddingafzettingen onderin de restgeul. Ook bleek dat de bedding zich plaatselijk meer dan 3 m moet hebben ingesneden in het Pleistocene dekzand, dat in het komgebied ten zuiden van Vechten op ongeveer 2 m - NAP ligt. De opvulling van de restgeul wordt in noordelijke richting zandiger. Dit betekent, dat we inderdaad met één meanderbocht te maken hebben, die vanuit het noorden met sediment moet zijn opgevuld. De vraag is vervolgens natuurlijk hoe oud deze restgeul is. Uit het feit, dat de meander in het noorden (nabij de huidige snelweg) wordt afgesneden door de restgeul van de Oudwulverbroeker stroomrug volgt, dat bedding VI ouder moet zijn dan de Oudwulverbroeker stroomrug, dus ouder dan 1915 BP. Dat betekent dus een pre-romeinse ouderdom. Ook andere methoden van (relatieve) ouderdomsbepaling wijzen erop, dat de meander ten zuiden van het fort ouder is dan de Oudwulverbroeker stroomrug. Zo ligt de top van de kalkrijke afzettingen in de Oudwulverbroeker stroomrug gemiddeld 20 cm hoger dan in de meander ten zuiden van het fort Vechten. Hoe hoger de kalkrijke afzettingen voorkomen, hoe jonger de stroomrug is.

Helaas is het nog niet gelukt de restgeul m.b.v. de C-14 methode te dateren, omdat de restgeul voornamelijk is opgevuld met klei, en voor een C-14 datering

---

3. Een kronkelwaard wordt opgebouwd aan de binnenbocht van een meanderende rivier, en bestaat uit zand en grind.

is organisch materiaal nodig. Wel is er een monster van plantenresten genomen, maar dit monster bleek bij nader inzien niet geschikt te zijn om te dateren (de kans dat de plantenresten verspoeld, d.w.z. van elders aangevoerd zijn, werd te groot geacht). In de zomer van 1993 zal een nieuwe poging worden gewaagd om materiaal te vinden, waarmee een goede datering kan worden verkregen.

Een tweede belangrijke conclusie die het onderzoek heeft opgeleverd is, dat de 'bedding van Marcella' niet de restgeul kan zijn, die het fort doorsnijdt van NW naar ZO. De door Marcella beschreven grindlagen maken onderdeel uit van de kronkelwaard, waarop het Fort te Vechten grotendeels is gebouwd. De restgeul ligt wat verder naar het oosten dan de bedding die door Marcella werd aangegeven. Daardoor is het ook begrijpelijk, dat de grindlagen hoger liggen dan de huidige bedding van de Kromme Rijn; in de kronkelwaarden kan het zand vele meters hoger liggen dan in de feitelijke rivierbedding. Ook is vastgesteld, dat de door Marcella beschreven 'brug' op de kronkelwaard moet hebben gelegen. Daardoor kan de 'brug' hoogstens gediend hebben om een drassige laagte over te kunnen steken, of eventueel om de aanslibbing te bevorderen. Van een echte brug over een actieve rivier zal zeker geen sprake zijn geweest.

Kronkelwaarden van zeer verschillende ouderdom?

Ten oosten van het Fort te Vechten ligt het terrein lager. Hier werden dan ook weinig of geen artefakten aangetroffen; het terrein was in de Romeinse tijd waarschijnlijk al te nat voor bewoning. Het vermoeden bestond, dat hier een nog oudere stroomgordel (waarschijnlijk de Houtense of de Werkhovense stroomgordel) zou liggen. Dit vermoeden werd inderdaad bevestigd door de rivierafzettingen die hier ontsloten werden.

Circa 325 m ten oosten van de Achterdijk is door de ROB (op circa 75 m westelijk van de Rijsbruggerwetering) een N-Z lopende sleuf gegraven. Deze sleuf gaf een prachtige doorsnede te zien door een zandige kronkelwaard. De zandige rivierafzettingen waren bedekt met een donkergrijze tot zwarte, kleiige begroeiingshorizont (een zogenaamde laklaag), die in een groot deel van het Kromme Rijngebied voorkomt, en die bekend staat als de Romeinse laklaag.

In de sleuf waren verschillende zandige banken, met daartussen kleine geultjes (kronkelwaardgeulen, door de archeologen vaak ten onrechte 'beddingen' genoemd) te zien. De restgeul van het riviersysteem was helaas niet ontsloten. We weten echter wel, dat de restgeul vlak langs de Achterdijk moet hebben gelegen.

In twee kronkelwaardgeultjes is een C-14 monster genomen. De C-14 datering in de zuidelijke geul (monster genomen op 140 cm -mv) leverde een uitkomst op van circa 2600 BP. Dit betekent, dat de geul waarschijnlijk behoort bij de

Houtense stroomrug. De circa 68 m noordelijker gelegen geul, waarvan in eerste instantie werd vermoed dat deze slechts weinig ouder zou zijn, leverde een datering op van circa 4100 BP. Het is op dit moment nog niet duidelijk, waarom de beide geultjes zo sterk in ouderdom verschillen. Mogelijk bevat de noordelijke geul verspoeld materiaal, en moet de uitkomst van deze datering worden verworpen. Het is echter ook mogelijk, dat de ontstaanswijze van dit gedeelte zo complex is, dat we eerst nog meer gegevens nodig hebben om de ontstaanswijze goed te kunnen reconstrueren. Verder onderzoek zal hierover uitsluitsel moeten geven.

Literatuur

Berendsen, H.J.A. (1982), *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht - een fysisch-geografische studie*. Utrechtse Geografische Studies 25.

Marcella, G.Z.P. (1870), Brief aan C. Leemans, 30 mei 1870. Register van ontvangen brieven 1870, nr 37, Pleyte archief Rijksmuseum van Oudheden Leiden.

Polak, M. en S.L. Wynia (1991), 'The Roman Forts at Vechten, a survey of the Excavations 1829/1989.' *Oudheidkundige mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 71.

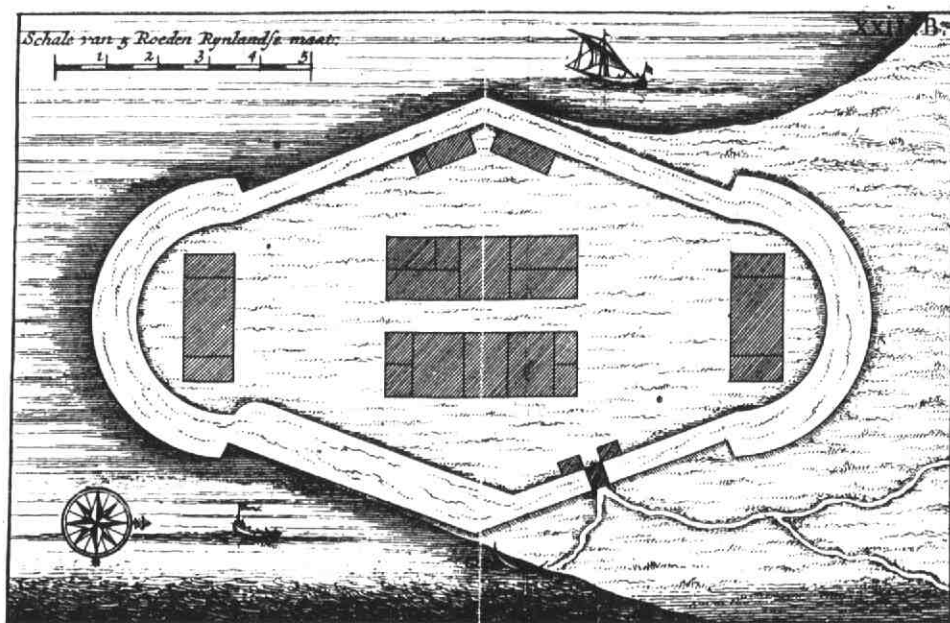
Vries, W.J. en W.K. van Zijverden (1991), *Kartering van een restgeul bij het Fort te Vechten*. Stageverslag onder leiding van Dr. H.J.A. Berendsen, Intern rapport Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht.

'Plattegrond der Vesting Duurstede'

Marijke Donkersloot-de Vrij*

Een recente aanwinst van de topografisch-historische atlas van het gemeentearchief van Wijk bij Duurstede betreft een intrigerend kopergravure-kaartje (zie hieronder) dat de titel draagt *Plattegrond der Vesting Duurstede* (schaal: 5 Rijnlandse roeden = 3,7 cm; afmeting ca 9,5 x 13,5 cm; het noorden rechts). Naam van de maker en het jaartal zijn daarop niet aangegeven.

Fort Duurstede op de Molukken (gegraveerd door F. Ottens, vermoedelijk in 1724)

De vermelding 'Vesting Duurstede' doet onmiddellijk aan Wijk bij Duurstede met zijn vroegere fortificatie denken, vandaar dat het kaartje aan de topografische atlas van het gemeentearchief van Wijk is toegevoegd.

* Dr. Y.M. Donkersloot-de Vrij is kaarthistoricus-geograaf en redacteur van dit tijdschrift.

In deze verzameling worden afbeeldingen die betrekking hebben op de geschiedenis en topografie van Wijk bij Duurstede bewaard.

Er is echter iets vreemds aan de hand met het vestingkaartje, dat uit een boek afkomstig is (het nummer XXII B rechtsboven wijst daarop). Degene die vertrouwd is met de oude topografie van Wijk bij Duurstede kan er niets bekends in zien wat betreft het weergegeven vestingwerk en het water er om heen met het on-Nederlandse zeilbootje. Wat is het geval?

Het in 1991 verschenen boek van John Landwehr, *VOC. A biography of publications relating to the Dutch East India Company 1602-1800* (uitgeverij Hes, Utrecht) geeft de oplossing¹. Het daarin besproken boek (nr 467) van Francois Valentijn *Oud en Nieuw Oost-Indiën* - vijf delen - (Dordrecht/Amsterdam, 1724-1726) vermeldt in deel II 'beschrijving van Amboina'(1724) het bewuste kaartje. Als afbeelding nr 8 komt het daarin voor te zamen met andere afbeeldingen van forten met Nederlandse namen (onder andere Beverwijk en Zeelandia) op hetzelfde blad. De plattegrond blijkt gemaakt te zijn door Frederik Ottens. Dat is geen bekende graveursnaam in de historische kartografie. Zijn vader, Joachim Ottens (1663-1719), is beter bekend. Hij was de stichter van een bloeiende uitgeverij van kaarten en atlassen in Amsterdam. We weten nu dus dat de vesting Duurstede op de Molukken lag.

Andere naslagwerken geven meer bijzonderheden². Het fort is in 1691 door de landvoogd Nicolaas Schaghen gebouwd aan de zuidzijde van het eiland Saparoea of Honimoo (zie afb. 2 ten zuiden van Ceram) op een klip aan een baai in de nabijheid van de hoofdplaats Saparoea. Het fort had meestal een bezetting van 40 man en ook was hier de woning van de assistent-resident. Voorts waren er enige gouvernementspakhuizen voor kruidnagelen. Op 21 januari 1837 heeft een aardbeving er grote schade aangericht. In 1919 blijkt van Fort Duurstede nog slechts een ruïne te bestaan.

Hoewel de 'plattegrond der vesting Duurstede' geen relatie heeft met de topografie van Wijk bij Duurstede is het toch aardig te weten dat er een naamsverband is met een vroeger fort op de Molukken. Wie zou deze naam aan het fort gegeven hebben en waarom?

---

1. Peter van der Krogt, die de index van het boek samenstelde, wees mij er op (men ziet maar weer eens hoe nuttig een index kan zijn!).

2. Onder meer : A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* (Gorinchem, 1841) en *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië* onder redactie van S.de Graaff en D.G. Stibbe (Leiden, 1919, derde deel).

Gedeelte van een kaart van zuid-oost Azië, uitgegeven door Isaak Tirion, 1736 (uit: Hedendaagse historie of tegenwoordige staat van alle volken). Fort Duurstede lag op het eiland Honimoo dat op dit kaartfragment is aangegeven.

Mijn vage vermoeden dat de naam wel eens zou kunnen zijn voortgesproten uit bindingen van Nicolaas Schagen met Wijk bij Duurstede bleek juist³. Nicolaas Schaghen, die op 19 april 1644 werd geboren, was de zoon van Mr Gerbrand Schaghen, een belangrijk regent in het zeventiende-eeuwse Wijk. Nicolaas, die mogelijk rechten studeerde in Utrecht - hij droeg de Mr-titel - is in Wijk zelf burgemeester geweest in 1672, syndicus (raadspensionaris) gedurende 1666-1673 en schepen in de periode 1671-1673. Hij moet nog in de jaren zeventig of begin tachtig vertrokken zijn naar de Oost om daar als bestuurder zijn loopbaan voort te zetten. Aldaar was hij ondermeer vice-president van de Raad van Justitie van Indië, gouverneur van Malakka (1684) en gouverneur van Amboina (1690). Nicolaas Schaghen overleed te Ambon op 5 juli 1696. Ongeveer vijf jaar daarvoor heeft hij het door hem gebouwde fort op het eiland Honimoa dus de naam Duurstede gegeven.

---

3. Met dank aan Ria van der Eerden-Vonk (gemeentearchivaris van Wijk bij Duurstede) die me wees op bevestigende literatuur dienaangaande, namelijk: L.J.J.P. Cortenraede, *De Wijkse regenten: van timmerman tot rentenier. Een prosopografisch onderzoek naar regenten van Wijk bij Duurstede in het tweede stadhoudersloze tijdperk* (onuitgegeven doctoraal-scriptie geschiedenis RU Utrecht, 1983), daarin de bijlage 'Genealogie der Wijkse regenten', p.24. Het zojuist postuum verschenen boek van Rob Butterman, *Het stadsbestuur van Wijk bij Duurstede in de tweede helft van de zeventiende eeuw* (Uitgeverij Henk Reinders, Bunnik 1993) bevat ook belangrijke gegevens over de regentenfamilie Schaghen.

Brood voor de armen van Cothen¹

Ad van Bemmél*

Hadden Jan Gerritse Bieser en Elisabeth Rudolff Claas Rooyen dochter iets goed te maken toen zij op 20 november 1532 verschenen voor schout en schepenen van Wijk bij Duurstede? Dat verhaalt de geschiedenis niet. In ieder geval gaven zij op die datum aan de toenmalige kerkmeesters van Cothen, Diederik Aartsen Verwey en Jan van Vulpen, voor 'eeuwiglijk en erfelijk' een 'mud goed weyds'. Van dit tarwe moeten de kerkmeesters elk jaar goed brood laten bakken dat vervolgens onder de armen van Cothen moet worden verdeeld.

Een mud tarwe stond in de provincie Utrecht indertijd ongeveer gelijk met 120 liter.² De tarwe is afkomstig van drie morgen land achter een boerderij aan de Wijkersloot te Wijk bij Duurstede, over de Oude Wetering heen waar boven de vicarie van Wijk bij Duurstede en waar beneden de erven van Ludolff Clasen zijn gelegen. Omdat het tarwe afkomstig is uit Wijk bij Duurstede, wordt in de stukken steeds van 'Het Wijkse Mud Weid' gesproken.

Jan Gerritse Bieser en Elisabeth Ludolff Claas Rooyen dochter hebben hun zaakjes goed geregeld. Elk jaar krijgen de kerkmeesters van Cothen tarwe en laten ze er brood van bakken voor de armen van Cothen. Ongeveer 220 jaar lang gaat dit goed. Totdat in de jaren 1752-1753 schout en schepenen van Cothen zich er mee gaan bemoeien. Ze maken het de betrokken kerkmeester, Cornelis van Eck, onmogelijk de tarwe onder de noodlijdende armen van Cothen te verdelen. Schout en schepenen zijn dat zelf gaan doen. Waarom is onduidelijk. Tot eigen meerdere eer en glorie? Is hier sprake van onvrede tussen het overwegend katholieke gerecht en de protestante kerk? Zijn er soms meer katholieke armen dan protestante armen? Wie zal het zeggen.

* Dr. A.A.B. van Bemmél is sociaal-geograaf en al geruime tijd bezig met onderzoek naar de Van Bemmels en Cothen.

-
1. Gebaseerd op een in mei 1974 aan mij door de heer A. van Eck te Cothen (overleden najaar 1990) ter hand gestelde kopie van een akte in het bezit van zijn familie. De akte bevindt zich ook in het Archief van de Hervormde gemeente Cothen onder inv.nr.26 (Rijksarchief in Utrecht).
  2. J.M. Verhoeff (1982), *De oude Nederlandse maten en gewichten*. Amsterdam: P.J. Meertens Instituut, p. 81.

In elk geval laat Cornelis van Eck het er niet bij zitten. Na een aantal, blijkbaar mislukte, 'iterative interpellaties', eist hij op 28 januari 1755 genoegdoening van het gerecht. Helaas: hij krijgt een "dilyceerend" antwoord en ziet zich genoodzaakt het hogerop te zoeken. Hij wendt zich tot het Hof van Utrecht door op 25 maart 1755 een zekere Johan Ketskens een mooie brief te laten opstellen. Een afschrift van de schenkingsakte uit 1532 wordt bijgevoegd. Het Hof werkte in die dagen ongelooflijk snel. Ze laat door de raadordinaris, de heer Roosmale, een rapport opstellen en besluit op 12 april 1755 in krachtige taal dat schout en schepenen van Cothen zich niet meer met het ontvangen en uitdelen van de tarwe voor de armen van Cothen mogen bemoeien en dit moeten overlaten aan de kerkmeesters van Cothen.

Na ruim twee eeuwen nog steeds gerechtigheid! Op zichzelf vind ik het opvallend dat na zoveel jaren de wil van Jan Gerritse Bieser en Elisabeth Rudolff Claas Rooyen dochter nog steeds wordt uitgevoerd. De hervorming is blijkbaar geen aanleiding geweest om daarmee te stoppen. Nader onderzoek in het kerkarchief gaf geen antwoord op de vraag tot welk jaar de armen van Cothen gratis tarwe of brood van de kerkmeesters van de NH-kerk te Cothen hebben ontvangen. Tenslotte was de wil "eeuwiglijk en erfelijk" bedoeld!

Rectificatie.

In mijn artikel 'Schilderkunst in Utrechts Overkwartier in de zeventiende eeuw,' dat in het vorige nummer van *Tussen Rijn en Lek* verscheen, heb ik een fout gemaakt die rectificatie behoeft. Ik beweerde daarin namelijk dat de dekens van het Utrechtse Sint Lucasgilde in 1638 op uitnodiging van de kamer van rhetorica van Wijk bij Duurstede naar Wijk waren gekomen (p. 13). Ik citeerde daarvoor de rekening van het Utrechtse St. Lucasgilde van 1638:

'Noch betaeldt tot Bastyaen van de Kemp in Wyck te Duersteeden op het Oude Kerckhoff, hetwelck is verteerdt geworden soo nu ende dan, byde dekens als eenige gecommiteerden, wegens het versoeck van de kamer, de somma van 12-16-0. Ende is oock bij dese dekens quaets gevonden.'¹

Ik werd hierbij het slachtoffer van een interpretatiefout die wel vaker wordt gemaakt en die te maken heeft met het feit dat de betekenis van sommige woorden en zinsconstructies sinds de zeventiende eeuw is veranderd. In dit geval gaat het om de zinsnede 'in Wyck te Duersteeden op het Oude Kerckhoff.' In

---

1. S. Muller, *Schilders-vereeningen te Utrecht* (Utrecht 1880) p. 124.

tegenstelling tot wat ik eerst dacht speelde de zaak zich af in een Utrechtse herberg met de naam 'het Casteel van Wijk te Duijrstadt,' gelegen aan het nog altijd bestaande Oudkerkhof, en niet in de stad Wijk zelf. Had men dat laatste bedoeld, dan had men geschreven 'tot' Wijk te Duurstede. De kwestie waarover men sprak betrof de pogingen van het gilde om in Utrecht een eigen gildekamer te krijgen.²

Sebastiaen (van) de Kemp en zijn vrouw Mechtelt Jansdr. van Esteren hadden de aan de noordzijde van het Oudkerkhof gelegen herberg in 1636 verworven.³ In de transportakte wordt uitdrukkelijk vermeld dat 'daer uythangt 't Casteel van Wijk te Duijrstadt.' Dit uithangbord was nog aanwezig toen De Kemp en zijn vrouw de herberg nog geen tien jaar later, in 1645, verkochten.⁴ Zijzelf woonden toen inmiddels in de stad Wijk bij Duurstede. En dat heb ik deze keer wel goed gelezen.

Marten Jan Bok

Boekbespreking

Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis

Walburg Pers, Zutphen, 1988-1993. 64 tot 72 blz. Prijs per deeltje f 15,-.

- Deel 1 *Strafrecht en criminaliteit* door H.A.Diederiks, S.Faber, A.H.Huussen jr. (1988)
- Deel 2 *Materiële cultuur: huisraad, kleding en bedrijfsgeredeenschap* door H. van Koolbergen (1988)
- Deel 3 *Historische geografie: landschap en nederzetting* door J.J.J.M. Beenakker (1989)
- Deel 4 *Stadsgeschiedenis* door P.Kooij (1989)
- Deel 5 *Historische demografie: bevolkings- en gezinsgeschiedenis* door A.J. Schuurman (1991)
- Deel 6 *Onderwijsgeschiedenis* door P.Th.F.M. Boekholt (1991)
- Deel 7 *Lokale bestuursgeschiedenis* door J.C.N. Raadschelders (1992)
- Deel 8 *Vrouwengeschiedenis* door M.E.Monteiro en T.N. den Hartog (1992)
- Deel 9 *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners* door M.A.W. Gerding (1992)

---

2. *Idem*, p. 29.

3. GA Utrecht, Stadsarchief II, 3243, register van transporten en plechten, 9 maart 1636, p. 89-90.

4. *Idem*, 5 februari 1645, p. 63-65.

- Deel 10 *Fiscale bronnen: structuur en onderzoeksmogelijkheden* door N.J.P.M. Bos en R.C.J. van Maanen (1993)
- Deel 11 *Eliteonderzoek: rijkdom, macht en status in het verleden* door M.G.J. Duijvendak en J.J. de Jong (1993)
- Deel 12 *Sociale zorg* door M. van Leeuwen (gepland in 1993)

De beoefening van de geschiedenis van een bepaalde streek, stad of dorp heeft de laatste jaren een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. Nog steeds neemt de belangstelling toe en worden voortdurend nieuwe historische verenigingen opgericht. Nadat in 1968 de eerste beknopte, maar onvolprezen, *Handleiding voor de beoefening van lokale en regionale geschiedenis* van W.J. Alberts en A.G. van der Steur verscheen, gevolgd door een uitgebreide en herziene uitgave in 1984 lag het in de lijn van de verwachtingen dat nieuwe gidsen, zoals de bovengenoemde reeks, zouden verschijnen.

Een aantal specialisten op de verschillende deelterreinen hebben zich van de taak gekweten handzame boekjes te schrijven. Een achtkoppige, wetenschappelijke redactie, onder voorzitterschap van prof. dr D.P. Blok, heeft toezicht gehouden op de uitgave van de reeks. Met deze cahiers zullen niet alleen de aankomende beroepshistorici hun voordeel kunnen doen, ook de vrijetijdshistoricus die actief onderzoek wil doen in bibliotheek en archief, zal er zeker zijn weg in kunnen vinden.

Het voert te ver om elk deeltje afzonderlijk te bespreken. De verschillende thema's zijn op min of meer uniforme wijze behandeld. Allereerst wordt het vakgebied ingeleid en wordt een overzicht gegeven van de stand van het onderzoek. Vervolgens komen de bronnen en onderzoeksmethodieken ter sprake. In de meeste cahiers wordt daarna aan de hand van concrete voorbeelden getoond hoe men een onderzoek kan aanpakken. Een praktisch hulpmiddel vormt met name het handwijzergedeelte, waarin een overzicht wordt gegeven van de relevante archieven (algemeen, thematisch en veelal ook per provincie gerangschikt). Een uitgebreide literatuurlijst en een zakenregister besluiten elk cahier.

Naar verluid zullen na het verschijnen van deel 12, dat dit jaar is gepland, geen nieuwe cahiers meer uitkomen. Dat is jammer, want nog lang niet alle denkbare onderwerpen zijn behandeld, zoals bijvoorbeeld historische kartografie, historische bouwkunde en industriële archeologie. Hopelijk wordt de draad toch weer opgepakt.

De boekjes zijn in de boekhandel verkrijgbaar of te bestellen door overmaking van f 15,- per deel op rekening van de Walburg Pers, Postbank 2069668, onder vermelding van de titel(s).

Marijke Donkersloot - de Vrij

Inhoud van dit nummer:

Victor Brilleman	Joodse begraafplaatsen te Wijk bij Duurstede II	1
Henk Berendsen en Simon Wynia	Oude rivierlopen rond het Fort te Vechten	17
Marijke Donkersloot-de Vrij	'Plattegrond der Vesting Duurstede'	24
Ad van Bommel	Brood voor de armen van Cothen	28
Marten Jan de Bok	Rectificatie	29
Boekbespreking		
Cahiers voor Lokale en Regionale geschiedenis		30

Redactie-commissie: Y.M. Donkersloot-de Vrij, Odijk; M.A. van der Eerden-Vonk, Wijk bij Duurstede; L.M.J. de Keijzer, Houten; H. Reinders, Bunnik; O.J. Wttewaall, 't Goy.

Ereleden: A. Graafhuis, Utrecht en G. de Nie, Schalkwijk.

Eindredactie en redactie-adres: Postbus 83, 3960 BB Wijk bij Duurstede, tel. 03435-72444 (Mw. v.d. Eerden).

Secretariaat/Ledenadministratie Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek':
H.J.J. Steenman, Kalverhoeve 18, 3992 NZ Houten, tel. 03403-74644.

Public Relations en informatie over lezingen: mw K. van der Wiele-Pasterkamp, Herenstraat 113, 3985 RT Werkhoven, tel. 03437-1274.

Lidmaatschap van de vereniging, tevens **abbonement** op dit tijdschrift: f 35 per jaar (studenten en scholieren: f 20), over te maken op rekeningnummer 32.98.07.498. ten name van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek' bij de Rabobank te Houten (postrekening van de bank: 214585).

Losse nummers van dit tijdschrift: f 10,- excl. portokosten.

Afbeelding omslag: Fragment van de kaart van de provincie Utrecht door Bernard de Roij; uitgegeven bij Nicolaas Visscher, Amsterdam, 1696.